

БЪЛГАРСКОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ В ЕС – ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И ОГРАНИЧЕНИЯ

Разгледани са възможностите и предизвикателствата пред българското земеделие след присъединяването ни към ЕС, произтичащи от общите условия за членство и очакваното развитие на ОСП. На тази основа са направени изводи относно земеделската политика на страната в периода непосредствено преди и след датата на членство. Дългосрочните и средносрочните аспекти на селскостопанското развитие са анализирани от гледна точка на процесите на глобализация на световната икономика, прогнозите за търсенето на хранителни продукти за 30-годишен период и изграждащия се модел на европейско земеделие.

JEL: Q17; Q18

България е от европейските страни с висок дял на селското стопанство в брутният продукт и на заетостта в националната икономика. Освен това земеделието има все още определящо значение за икономическото състояние на селските райони. От тази гледна точка за страната е от особено значение да оползотвори земеделския си потенциал като основа за увеличаване както на благосъстоянието на производителите, така и за развитието на селските райони. Решаващо условие за постигането на тази цел е устойчивото повишаване на конкурентоспособността на сектора, което, предвид предстоящото членство на страната в ЕС, трябва да се разглежда в светлината на приложението на Общата селскостопанска политика (ОСП) на Съюза.

Тенденции на развитие на световното селско стопанство

Процесите на глобализация

За разлика от вторичния и третичния сектори глобализацията на селскостопанското производство се изразява преди всичко в развитието на световната търговия със земеделски продукти. Високата тарифна и нетарифна защита, вътрешната подкрепа на производството и експортните субсидии предизвикват падане и нестабилност на цените на международните пазари. Загубите на благосъстояние вследствие на нерационалната алокация на ресурсите са значителни. Последиците са най-неблагоприятни за развиващите се страни, които поради ниския си БВП на човек от населението не са в състояние да подкрепят своето селско стопанство. Значителна част от тях стават твърде зависими от вноса на продоволствени стоки. В същото време липсата на правила в търговията доведе до засилване на търканията между отделни и дори групи страни. Споразуменията, постигнати на Уругвайския кръг преговори по линия на СТО, допринесоха в малка степен за преодоляване на наложилата се ситуация. Главната причина е, че

договореностите за либерализация на търговията се основават на исторически високо равнище на защита и подкрепа. В резултат общата подкрепа на селското стопанство в богатите страни за периода 1998-2000 г. е по-висока от тази преди споразуменията.

Редица изследвания показват, че общата либерализация на търговията със селскостопански стоки ще предизвика значително нарастване на благосъстоянието, но също и че ще има губещи групи от населението и страни. Ще спечелят данъкоплатците и потребителите в богатите държави, както и развиващите се страни - нетни износители на селскостопански продукти. В същото време ще загубят потребителите от градовете и тези без земя от селата в по-бедните страни. Общият положителен ефект се оценява на 165 млрд. дол. годишно, като $\frac{3}{4}$ от него ще останат в развитите държави.

Поради нищожната вътрешна подкрепа на производството и липсата на експортни субсидии, както и поради факта, че е нетен износител, България е заинтересувана от значима либерализация на търговията със селскостопански продукти. Близкото членство в ЕС означава, че страната ще може и трябва да отстоява интересите си в рамките на общата европейска позиция.

Позицията на ЕС на кръга Доха на преговорите в рамките на СТО може да се резюмира в няколко точки:

- Пълната либерализация на търговията със селскостопански стоки е неприемлива.
- ЕС е готов да преговаря за съществено намаляване на най-разстройващите търговски мерки – експортните субсидии, както и за “дисциплиниране” на вътрешната подкрепа.
- Преференциален търговски режим за развиващите се страни. ЕС се ангажира да въведе свободен от тарифи и квоти достъп до вътрешния си пазар за 49-те най-слабо развити страни от 2009 г. нататък.
- Запазване на субсидиите, несвързани пряко с обема на продукцията, мотивирано с мултифункционалната роля на земеделието и производството на качествени продукти.

Позицията на ЕС съвпада с интересите на България. При условие, разбира се, че българските производители имат равен достъп до селскостопанските помощи по линия на ОСП.

Налице са всички основания да се смята, че най-малко в средносрочен план (15-20 години) може да се очаква стабилизация на търговските условия на основата преди всичко на значимо намаляване на експортните субсидии. В същото време равнището на вътрешна подкрепа на фермерството в развитите страни ще остане сравнително високо, както и това на тарифната защита. Обемът на световната търговия със селскостопански продукти ще нараства, като главни нетни вносители ще са развиващите се страни и Русия. Мястото на Китай и Индия, главно поради промяната в хранителните предпочитания на населението в тях, засега е недостатъчно ясно.

Дългосрочни перспективи за развитие на световното селско стопанство

Определящ фактор за обема на световното селскостопанско производство е търсенето на хранителни продукти. От тази гледна точка е важно да се отбележи, че глобалното търсене продължава да расте, но с намаляващи темпове. За периода 1970-1990 г. то е нараствало средно с 2.4% годишно, докато за десетилетието 1990-1999 г. се е увеличавало с 2%. Ако се отстранят влиянието на временните явления (намаляването на потреблението в страните в преход след 1990 г.), тази тенденция се дължи на устойчивото действие на два фактора:

- намаляване на темпа на растеж на световното население, който след като достигна апогея си в края на 60-те години на миналия век – 2% годишно, се забавя;
- нарастване на частта от световното население, която е достигнала сравнително високо равнище на потребление, с което пространството за по-нататъшно увеличение се ограничава.

Очертаните тенденции на развитие ще се запазят и през следващите три десетилетия. Прогнозите показват нарастване на световното население с 1.1% годишно (до 2030 г.) в сравнение с 1.75% през предходните 30 години. В резултат се очаква растежът на търсенето на селскостопански продукти да се забави до 1.6% годишно до 2015 г. и до 1.4% от 2015 до 2030 г. (всички данни са от доклад на FAO, www.fao.org от 21.01.2005 г.).

Освен от броя на населението търсенето на хранителни продукти зависи и от достигнатото равнище на дневно хранително потребление. През 1999 г. 61% от световното население живеят в държави, в които този показател е над 2700 килокалории. Страни, които поради броя на своето население имат определящо значение за търсенето, на първо място Китай, успешно решиха проблема за хранителната си сигурност. Среднодневното хранително потребление в Китай е вече над 3050 килокалории. До голяма степен това се отнася и за Индия, Индонезия, Пакистан и Иран – страни с многобройно и бързо растящо население. Надеждите, че Индия ще се превърне в новия двигател на търсенето обаче едва ли ще се оправдаят поради ограничената промяна на хранителните предпочитания въпреки значителното нарастване на доходите на човек от населението.

Актуалните прогнози показват, че до 2030 г. селскостопанският търговски дефицит на развиващите се страни ще продължи да расте. Нетният внос на зърнени и животновъдни продукти ще се повишава сравнително бързо поради промени в структурата на потреблението вследствие увеличението на БВП на човек от населението.

Както FAO, така и OICR смятат, че в глобален план производителите са били в състояние да задоволят ефективното пазарно търсене в миналото и че има всички основания да се очаква, че те ще го правят и в бъдеще.

Важно е да се отбележи, че въпреки, че световното население се е увеличило два пъти за периода 1960-2000 г. и успоредно с това равнището на хранене е подоброено значително, цените на ориза, пшеницата и царевичата – главните световни търгувани продукти, са паднали средно с 60%. Дори само този факт показва, че предлагането е изпреварвало търсенето, главният фактор за което е повишаването на добивите. Трябва да се има предвид обаче, че ефективното търсене не отговаря на необходимостта от храни и други селскостопански продукти поради бедността на милиони хора. Това е причината, поради която въпреки наличието на достатъчен производствен потенциал в света все още съществуват проблеми с хранителната сигурност на равнище домакинство и нация. В градските райони това е резултат от ниските доходи, докато в селските е следствие на проблеми в производството. Главен проблемен регион по отношение на глада и недохранването остават африканските страни на юг от Сахара.

Прогнозите на ФАО показват, че в дългосрочен план селскостопанското производство в развиващите се страни ще расте с по-високи темпове от това в развитите. В същото време първите ще увеличат обема на вноса на хранителни продукти. Развитите страни, вкл. ЕС, поради ограничения растеж на вътрешното потребление и конкурентните си предимства в някои области ще увеличат износа на селскостопанска продукция, предимно на зърнени храни, мляко и млечни продукти.

Европейският модел на земеделие. Общата селскостопанска политика на ЕС

Европейското селско стопанство – главни характеристики

Успешното интегриране на българското земеделие ще зависи в много голяма степен от познаването на характера и особеностите на европейското селско стопанство. На първо място трябва да се отбележи, че селскостопанската площ на 1 жител, дори в разширения Съюз, е значително по-малка от тази в страни като САЩ, Бразилия, Аржентина, Австралия, Канада и др. Въпреки известната условност на този показател, който не отчита климатичните условия, той подчертава неблагоприятната позиция на ЕС по отношение на основния производствен фактор в селското стопанство – земята. Очевидно е, че в една напълно либерализирана търговска среда европейското земеделие ще се окаже под силен конкурентен натиск. Сравнително слабият селскостопански потенциал обяснява протекционистичната политика спрямо сектора. Европа не би могла да си позволи да бъде силно зависима от вноса на хранителни продукти, както и да обрече селските си райони на упадък, а естествено оформилата се с векове природна среда на деградация.

Политическата задача – постигане на самоосигуряване с хранителни продукти при сравнително малката селскостопанска площ на човек, закономерно е довела до създаване на високоинтензивно производство.

Продукцията на хектар в ЕС е значително по-висока от тази в други страни със сходна продуктова структура. В същото време производствените разходи за повечето продукти са по-високи, което означава, че производство в такива мащаби не би могло да се поддържа без съответната държавна подкрепа.

Втората определяща характеристика на европейското земеделие, или поне това на ЕС-15, е, че то се основава на фермерски стопанства с преди всичко семейна организация на производството и труда. От самото си създаване ЕО декларира, че подкрепя семейните ферми, което не означава, че структурната политика е пречатвала естествения процес на разширяване на стопанствата. При все това средният размер на фермите е сравнително нисък – под 20.0 хектара. Жизнеността на тези ферми се основава на способността им да диверсифицират източниците си на доходи, както и на запазването на селските общности като естествена среда за заетите в селското стопанство. Редица наблюдатели смятат, че този модел на развитие е по-успешен или най-малкото по-приемлив от социална и екологична гледна точка от американския, основан на големи индустриални специализирани ферми. Запазването на фермерските стопанства е и начинът да се съхрани културното наследство и традициите на европейските народи.

Важно е да се подчертае, че Европа предлага изключително разнообразие от природни условия, предполагащи производството на широка гама селскостопански продукти. Разширението на ЕС ще открие нови възможности за обогатяване на консумацията на европейските граждани.

И накрая, не би могъл да се отмени фактът, че европейският модел на селско стопанство се е оформил във високоразвити страни, т.е. в държави, които могат да си позволят да подпомогнат развитието на този сектор. Намалването на дела на селското стопанство в БВП, заетостта и потребителските разходи облекчава бремето на бюджетните и други разходи за подкрепа. В същото време постигнатото равнище на хранителна сигурност (достъпа до храна) закономерно води до появата на нови акценти в селскостопанската политика.

Глобализацията на световната търговия, нарасналите изисквания на потребителите към качеството на хранителните продукти, загрижеността за запазването на природната среда и разширението на ЕС са новите предизвикателства пред европейското земеделие. През последните години центърът на европейската селскостопанска политика се премества от пазарните регулации към целева подкрепа в отговор на нарастващите обществени изисквания относно хранителната сигурност, качеството на храните, продуктовото разнообразие, благосъстоянието на живота, качеството на околната среда и нейното съхранение. Това означава, че времето на усилията за увеличаване на продукцията е отминало и днес европейското общество има други очаквания от земеделието. Закономерно ОСП на ЕС се насочва все повече към изграждане на по-устойчиво земеделие, т.е. към такова, което държи сметка за нуждите на бъдещите

поколения. Да се постигне устойчивост означава: *първо*, да се усили конкурентоспособността на сектора, *второ*, да се утвърдят екологосъобразни производствени практики и *трето*, да се подобрят жизнените условия и икономическите възможности в селските райони. На практика това налага да се прекъсне връзката между субсидиите и обема на произвежданата продукция, което ще направи производството по-пазарноориентирано и конкурентно, като едновременно се осигури необходимата стабилност на доходите. В същото време в отговор на екологичните и социалните предизвикателства получаването на селскостопанските помощи няма да е безусловно и ще зависи от спазването на т.нар. "добри земеделски практики".

Заедно с това трябва да се има предвид, че не е лесно да бъдат съвместени различните измерения на устойчивото развитие. Многобройните регулации могат да влошат конкурентните позиции на европейското земеделие, особено в условията на продължаваща либерализация на търговията. Глобализацията на хранителната промишленост и на търговията също налагат свои изисквания относно контрола върху качеството на предлаганите продукти. От тази гледна точка създаването на опростена и ефективна регулаторна среда за агро-хранителния сектор е от съществено значение за конкурентоспособността на европейските производители. Изграждането на система за самоконтрол по хранителната верига в резултат от действието на пазарните фактори е възможен отговор на това предизвикателство.

Разширението на ЕС и развитието на европейското селско стопанство

Преговорите за членство в ЕС на страните-кандидатки в областта на земеделието бяха особено тежки и продължителни. Причините за това са известни - сложната, скъпа и често противоречива ОСП на Съюза; значителният относителен дял на земеделието в икономиката на кандидатките от гледна точка на БВП и заетостта; голямата политическа тежест на земеделското лоби в ЕС-15. Закономерно проблемът е привлякъл вниманието на изследователите - съществуват множество изследвания, но тяхната обща черта е, че се основават на твърде умерени предвиждания за изменението на действащата ОСП. Липсва анализ на новите възможности, които разширението на Изток създава за развитието на европейското земеделие и които са напълно съвместими с постигането на целите на политиката, формулирани в "Програма 2000".

Когато изразяват своята позиция по отношение предизвикателствата пред ОСП вследствие разширяването, авторите от ЕС приемат като нещо неподлежащо на съмнение, че:

- либерализацията на световната търговия със селскостопански стоки в средносрочен план ще бъде умерена;

- в страните-членки липсват политически условия за принципно реформиране на ОСП;
- основните пунктове на актуалната ОСП са неприкосновени в обозримо бъдеще;
- тежестта от възникващите проблеми ще се поеме неизбежно от страните-членки;
- успешното адаптиране на страните-кандидатки към установените правила зависи преди всичко от техните собствени усилия.

Логично не се поставя въпросът какво печели ЕС в областта на земеделието от разширението на Изток? И все пак има ли такава потенциална печалба и може ли тя да се реализира?

Първо, това, което е вярно за икономиката, е вярно и за земеделието - в дългосрочен план разширението е несъмнено икономически изгодно за Съюза вследствие създаването на общо икономическо пространство с почти 500 млн. потребители. При либерализирането на пазарите на стоки и производствени фактори общите правила за стопанска дейност и общата валута ще позволят по-рационално разпределение на ресурсите, реализация на икономията от мащаба и засилване на конкуренцията ("Програма 2000", част втора). Разкрива се възможност за нова кооперация на производството на базата на сравнителните предимства на отделните страни.

Второ, разширението ще създаде икономическите предпоставки за преодоляване на неоправданите различия в интензификацията на селскостопанското производство. То ще позволи на страните от Западна Европа да намалят натоварването на земеделската земя с торове, репарати, механизация и др. и да преминат към по-подходящи, съобразени с техните природни условия и икономически реалности сеитбооборот и продуктова структура. По този начин разширението на Изток ще допринесе по естествен начин за реализацията на прокламирания от ЕС стремеж към развитие на екологосъобразно земеделие.

Трето, най-сериозно опасение в сегашните членки на Съюза предизвиква значителният размер и ниската цена на работната сила в страните-кандидатки. Това се смята едва ли не за "социален дъмпинг" на страните от Централна и Източна Европа (СЦИЕ).

От гледна точка на потребителите обаче, т.е. на голямото мнозинство граждани на ЕС, евтината работна сила е предимство, тъй като ще засили ефективността и конкурентоспособността на европейското земеделие, особено при трудоемките подсектори. При това източноевропейските земеделци ще произвеждат в собствената си страна, т.е. това би било фактор за предотвратяване на масовата емиграция на Запад, каквито опасения се ширят сега.

За СЦИЕ пълноценното използване на трудовият им потенциал в селското стопанство би позволило по-безболезнена адаптация и запазване на традиционния начин на живот и култура в селските райони.

Четвърто, капиталовата осигуреност на земеделието в СЦИЕ е значително по-ниска от тази в ЕС. Стабилните икономически условия и по-ефективното производство ще позволят увеличаване на инвестициите както в производствения сектор, така и за развитието на селските райони. Това ще разкрие нови възможности пред кооперирането на производството, развитието на стокообмена и инвеститорите.

Пето, трудно е да се прогнозира какво ще е влиянието на разширението върху производствената структура на земеделието в СЦИЕ. Бавният и често мъчителен процес на уедряване на стопанствата изглежда неизбежен за Полша, но това съвсем не е общовалидният случай. В други страни едрото производство на базата главно на капиталови дружества ще запази важното си значение. Същественото е, че новата производствена структура се формира единствено под въздействието на пазарните сили. Именно това е факторът, който определя дуалистичната структура на земеделие в някои СЦИЕ, състояща се от сектор от едри стопанства, специализирани в производството на зърнени и индустриални култури, което може да е конкурентоспособно на големи, компактни площи, и сектор от дребни стопанства, специализирани в производството на животновъдни и трудоемки растениевъдни продукти на основата на семейна организация на труда. Цялостното реструктуриране на земеделието с оглед формиране на действащ сектор от жизнени фамилни стопанства ще изисква огромни инвестиции и от гледна точка на постигнатия резултат би било самоцелно. Същевременно развитието на предприемачеството в селското стопанство би допринесло за повишаване ефективността на европейското земеделие, като по този начин ще подпомогне посрещането на предизвикателствата на неизбежната в средносрочен план либерализация на световната търговия със земеделски продукти.

Шесто, хранително-вкусовата промишленост в СЦИЕ в различна степен е сравнително неконкурентоспособна, което се дължи главно на слабости в качествените характеристики, спазването на санитарно-хигиенните норми, опаковките и маркетинга. Въпреки това може да се очаква, че на базата на качествените суровини, евтината работна сила, инвестициите и новите пазарни възможности този бранш ще се развива успешно. Следователно той ще генерира устойчиво търсене на капитал - нужда, която ще се покрива главно от страните от ЕС-15. Същото, може би в още по-голяма степен, може да се твърди за инфраструктурата в земеделието - транспорт, съобщения, складове, пазари, тържища, борси, напояване, механизация и други услуги, т.е. открива се още един инвестиционен пазар.

В периода до присъединяването балансът на търговията със селскостопански стоки между ЕС и страните-кандидатки е положителен за Съюза. Въпреки асиметричните концесии предимството в производството, инфраструктурата, маркетинга и държавната подкрепа в страните от ЕС превалират над по-евтината продукция на СЦИЕ, което е особено изразено при

търговията с преработени селскостопански продукти. Това състояние едва ли ще се окаже трайно. Разбира се, обръщането на тенденцията е възможно само при условие, че няма бариери между старите и новите членове. Това вероятно ще засегне интересите на производителите от сегашните страни-членки, но в същото време ще спечелят огромното мнозинство потребители, т.е. разширението би увеличило благосъстоянието в рамките на Съюза.

Влиянието върху земеделския износ е трудно да се предвиди, но все пак може да се очаква, че при равни други условия СЦИЕ ще имат сравнителни предимства по отношение експорта на главния външен пазар - този на Русия и другите държави от бившия СССР. Търсенето на този пазар се задоволява преди всичко от ЕС с неговото скъпо, силно субсидирано производство. СЦИЕ могат да поемат по-голяма част от този износ поради своята по-евтина продукция и по-ниски транспортни разходи.

В крайна сметка разширението на ЕС на Изток ще създаде предпоставки за засилване конкурентните позиции на европейското земеделие, стабилизиране на СЦИЕ и нарастване благосъстоянието в рамките на целия Съюз. Реализацията на тези благоприятни възможности изисква преоценка на ОСП. Нейното реформиране трябва да изключва издигането на нови бариери между старите и новите членове, както и дискриминация по отношение подкрепата на земеделските производители. Само тогава тя би била действително обща.

Общата селскостопанска политика – принципи, цели и развитие

Началото на ОСП е анонсирано с Договора за създаване на ЕИО. Исторически това е първата обща политика на ЕО, като с годините тя е играла важна роля за напредъка на интеграционните процеси.

Главните принципи, на които е изградена тази политика, са: *единство на аграрния пазар; общностни преференции; финансова солидарност.*

Принципът на единство на пазара означава, че селскостопанските стоки могат да се движат свободно, без всякакви ограничения на територията на ЕО. Въвеждат се минимални цени на продуктите, поддържани чрез интервенционни механизми. Целта е да се защити производството от евтин внос и недостатъчно търсене.

Общностните преференции означават, че преференциалният режим важи за която и да е стока, произведена в Общността. Вътрешното производство е защитено от конкурентен внос, както и от флуктуациите на световните цени, преди всичко чрез експортно-импортния режим.

Принципът на финансовата солидарност изисква разходите за подкрепа на селскостопанското производство да се поемат от бюджета на ЕС. Всички страни правят финансови вноски, а набраните средства се разходват независимо от финансовия принос на отделните държави.

Необходимо е да се подчертае, че ОСП на Европейския съюз се основава както на икономически, така и на социални съображения. Първите

определят цели като повишаване на ефективността, пазарна стабилност и т.н., докато вторите целят постигането на справедлив стандарт на живот за заетите в земеделието, т.е. жизнено равнище, сравнимо с това на другите социални групи, запазване на семейните ферми и изобщо на селските общности.

Така формулираните цели на ОСП се постигат преди всичко чрез поддържането на цените на земеделските продукти в ЕС над равнището им на международните пазари. Отговорът на земеделските производители на благоприятните и стабилни ценови условия е впечатляващ - от хроничен недостиг на хранителни продукти в средата на 50-те години Съюзът се изправи пред нарастващи излишъци в средата на 80-те години на миналия век. ЕС постигна самоосигуряване с хранителни продукти (очевидно доминиращата политическа цел в тази област, въпреки че за нея почти не се споменава) и се превърна в един от основните износители на земеделски стоки. Тези успехи обаче имат висока икономическа цена.

Първо, сметката за подкрепата се плаща от потребителите и данъкоплатците. Въпреки че разходите за храна в страните от ЕС заемат сравнително малък дял от общите потребителски разходи и че с времето този дял намалява, от макроикономическа гледна точка това означава най-общо чисти икономически загуби и забавяне на икономическия растеж. *Второ*, възникването на огромни излишъци изисква тяхната реализация на международните пазари чрез използване на големи експортни субсидии. Подобна практика потиска цените и засилва нестабилността на световния пазар, с което блокира възможностите за развитие на земеделието на развиващите се страни и уврежда интересите на традиционните страни-износители. Излишъците направиха неизбежно налагането на количествени ограничения върху производството и като последица - големи административни разходи за тяхното поддържане. *Трето*, анализът показва, че високите вътрешни цени са абсорбирани от производствените разходи чрез капитализирането им в цената на земята. *Четвърто*, политиката на поддържане на цените прави едрите ферми още по-конкурентоспособни, което засилва тенденцията към концентрация на производството.

Натрупващите се проблеми изискват промяна на ОСП. След 1992 г. се извършва преход от пряка пазарна подкрепа към система с по-голяма роля на директните субсидии (компенсации). Тези промени се смятат за успешни от страните-членки, като се подчертава необходимостта от тяхното развитие (Мадрид, 1995, Европейски съюз).

Концептуалното виждане на ЕС за целите на ОСП в началото на XXI век е изложено в документа "Програма 2000" (Европейска комисия, Брюксел, 1997) по следния начин:

- нарастваща вътрешна и външна конкурентоспособност, която да позволи на европейските производители да се възползват от положителното развитие на световните пазари;

- хранителна сигурност и качество като фундаментални задължения към консуматорите;
- осигуряване на справедлив стандарт на живот на земеделските общности и на стабилност на фермерските доходи;
- интегриране на целите на екологичната политика в ОСП;
- подпомагане на устойчивото земеделие;
- създаване на алтернативни възможности за работа и доходи на фермерите и техните семейства;
- опростяване на съюзното законодателство.

Така формулираните цели създават възможност за преобладаване на социалните проблеми и тези, свързани с околната среда в ОСП. Няма съмнение обаче, че основа на земеделската политика на Съюза ще остане непроменена - запазване на постигнатата продоволствена сигурност чрез значителна подкрепа на земеделските производители. Промените засягат средствата и механизмите на тази подкрепа и са предизвикани от необходимостта от преодоляване на натрупаните вътрешни противоречия, изпълнение на поетите ангажменти по линия на СТО и от предизвикателствата на разширението на ЕС на Изток.

Постигането на поставените цели изисква създаването на по-пазарно-ориентирано земеделие, т.е. освобождаване на търсенето и предлагането от прекомерна намеса, както и обвързване на субсидиите със спазването на екологични и стандарти за качество и сигурност на храните.

Последната реформа на ОСП

Приетите решения за реформиране на ОСП на ЕС от юни 2003 г. могат да се резюмират в няколко пункта:

- рационализиране на системата за субсидиране на производството чрез въвеждане на едно-единствено плащане на ферма, несвързано с вида на произвежданата продукция;
- обвързване на плащанията със спазването на екологични стандарти - за хранителна сигурност, за поддържане на здравния статус на животните и растенията и за отглеждане на животните, както и изисквания за поддържането на земеделските земи;
- засилване на политиката за развитие на селските райони чрез заделяне на повече финансови средства и въвеждане на нови програми, вкл. и за подпомагане на фермерите да прилагат новите производствени стандарти от 2005 г.;
- намаляване на директните плащания за по-големите ферми (5% за субсидии над 5000 евро) с цел освобождаване на средства за финансиране на новата политика за развитие на селските райони;
- въвеждане на механизъм, гарантиращ спазването на тавана на финансовите разходи, фиксирани до 2013 г.;
- преразглеждане на пазарната политика на ОСП.

Промените изменят начина, по който се подпомага европейското земеделие. Целта е приближаване на ОСП до интересите на потребителите и данъкоплатците, като се създадат предпоставки пазарните сигнали да определят какво и колко да произвеждат фермерите. За да се постигне това, по-голямата част от субсидиите ще се плащат независимо от обема и вида на произведената продукция. Тези помощи не са безусловни, т.е. изплащането им е свързано със спазването на определени производствени стандарти. Смята се, че реформата ще направи европейските фермери по-конкурентоспособни и пазарноориентирани, като в същото време ще съхрани стабилността на доходите, както и че ще усилва позицията на ЕС на преговорите в рамките на СТО.

Няма съмнение, че реформата преодолява някои от слабостите и противоречията на ОСП. Тя обаче сама по себе си *не облекчава адаптирането и интегрирането на селското стопанство на новите страни-членки*, защото:

- консолидирането на подкрепата по отделни продукти в единично плащане за дадено стопанство ще позволи на фермерите сами да определят какво да произвеждат. В същото време размерът на субсидията ще се определя на основата на сумите, получени през даден базов период – 2000-2002 г. Това означава запазване на неравенството в подкрепата на производството и икономически загуби поради нерационална алокация на ресурсите. Последниците за страните от Източна Европа са най-неблагоприятни, тъй като през референтните периоди селското им стопанство е работило под естествения си потенциал;

- обвързването на помощите със спазването на европейските стандарти за селскостопанско производство и хранителна сигурност, мотивирани с отговорността към потребителите и мултифункционалната роля на земеделието, поради липсата на опит и недостига на институционален капацитет ще подчертае неблагоприятното положение на производителите от новите страни-членки. Отделен проблем са тежките административни разходи. Рационалното решение е създаване на интегрирано европейско земеделие с равно положение на фермерите от отделните страни. Това би позволило да се намали натоварването на земята в Западна Европа и да се модернизира секторът в новоприсъединените държави, т.е. да се създаде по-конкурентоспособно, екологосъобразно и социално отговорно селскостопанско производство, което е и прокламираната цел на ОСП;

- усвояването на средствата за развитие на селските райони в частта им за реструктуриране на производството се затруднява от предопределената по-ниска конкурентоспособност на производството и неизбежното бюрократизиране на процеса.

От гледна точка на СЦИЕ последната реформа на ОСП се преценява като необходима и позитивна стъпка, създаваща условия за по-жизнено и конкурентоспособно селскостопанско производство. В същото време

определянето ѝ като нова ера в земеделската политика изглежда пресилено.

Българското земеделие в ЕС – възможности и предизвикателства

Изходни позиции

В селското стопанство се създават 12-14% от БВП на страната, като то осигурява около 25% от съвкупната заетост. Съответните показатели за ЕС-15 са 1.7 и 4.2%. В типично селските райони у нас, в които земеделието е силно преобладаващ стопански сектор, живеят над 40% от населението, докато за Съюза този показател е 20%. Основа на селскостопанското производство в ЕС са фермерските стопанства (среден размер от 18.7 ха), докато производствените структури в България са поляризирани – от една страна, много едри кооперативни и арендни стопанства, а от друга, многобройни дребни ферми с производство предимно за вътрешно потребление.

Стойностният обем на производството на единица стопанисвана земя е 25% от средния за ЕС-15, което с известна условност е показателно за неефективното използване на земята като производствен фактор преди всичко поради ниските средни добиви и продуктивност. Според проф. А. Симова почти същите стойности имат и показателите за производителността на труда – 27% от равнището на ЕС-15, в резултат от декапитализацията в сектора и слабите инвестиции. Данните за държавната подкрепа на селското стопанство (процент на доходите на производителите, формирани от субсидии) са особено показателни – значителни отрицателни стойности за периода 1991 – 1997 г., т.е. налице е изземване на доходи, и 2-3% за 1998 - 2001 г. Нищожната подкрепа е основната причина за силно екстензивния характер на производството. България е типичен пример за страна, която е бедна не защото земеделието ѝ е неразвито, а обратно, земеделието е неразвито, защото страната е бедна.

Показателите демонстрират както значението на сектора за националната икономика и необходимостта от неговата модернизация, така и важността на проблема за развитието на селските райони. Близкото членство в ЕС поставя въпроса какви са перспективите за развитие на българското селско стопанство в рамките на европейския модел на земеделие? Често се казва, особено от нашите партньори, че положителният отговор зависи преди всичко от готовността ни да реализираме потенциала на нашето земеделие в рамките, определяни от ОСП на Съюза, т.е. от способността ни да оползотворим откриващите се възможности, като посрещнем предизвикателствата на бъдещото членство. Въпросът е реални ли са тези възможности и преодолими ли са препятствията? Аргументираният отговор би позволил да се избягнат разочарованията и да се концентрират усилията в необходимата посока.

Възможности и предизвикателства пред развитието

Откриващите се възможности може да се обобщят в няколко пункта:

- Стабилни икономически условия за развитие на сектора. Въпросът е от особена важност, защото една от главните причини за упадъка на земеделието през последните години са значителните годишни колебания на фермерските цени, както и непоследователната секторна политика. Приложението на ОСП, която предвижда мерки за осигуряване на пазарно равновесие, вкл. при необходимост и интервенционни покупки, ще стабилизира доходите на производителите. Ясните пазарни перспективи ще подобрят условията за бизнес-планиране, а оттук и за инвестициите като решаващо средство за модернизация.

- Достъп за българския селскостопански и преработвателен сектор до огромен вътрешен пазар от 500 млн. потребители със силна покупателна способност.

- Наличие на целеви средства за модернизация на селското стопанство от фондовете на ЕС за развитие на селските райони. По програма САПАРД за периода 2000 – 2007 г. са планирани по 53 млн. евро годишно; финансовата рамка за периода 2007-2009 г. предвижда 733 млн. евро.

- Подкрепа за селското стопанство и диверсификацията на стопанската дейност в т.нар. необлагодетелствани (предимно планински) райони – въпрос, особено актуален за България. След 2006 г. минимум 25% от средствата за развитие на селските райони (т.нар. II стълб) ще се използват за помощ на фермерите от планинските райони и районите с природни ограничения, както и за подкрепа на агроекологични схеми за производство.

- Въвеждането и постепенното увеличаване на директните плащания за селскостопанските производители ще подобри условията за стопанска дейност.

- Институционално укрепване и подобряване на управлението с подкрепата на ЕС.

Предизвикателствата са не по-малко впечатляващи:

- Несравнимо по-големият вътрешен пазар означава и по-силна конкуренция. Въпреки някои сравнителни предимства – по-ниска цена на земята и труда и наличието на уникални условия за производство на някои продукти, в средносрочен план проблемите по отношение на конкурентоспособността са сериозни. Те идват както от структурните слабости вследствие фрагментацията на собствеността върху земята и липсата на стабилно земеползване, така и от по-ниската подкрепа за производството в сравнение със старите страни-членки (директните плащания и националната подкрепа).

- Прилагането на стандартите за хранителна сигурност, качество на продуктите и за опазване на околната среда ще изисква значителни инвестиции, вкл. и за квалификация на заетите, и ефикасна служба за селскостопански съвети. На практика достигането на европейските стандарти може да се окаже най-голямото препятствие пред достъпа на българските земеделски продукти до пазара на ЕС.

• Изграждане на ефикасно функциониращи институции и държавна администрация. Предвид изключителния обем и сложност на регулациите, чрез които се реализира ОСП, този проблем не може да се подценява – противното би означавало неусвояване на средствата за подкрепа на земеделските производители.

Докато предизвикателствата от членството са съвсем реални, то реализацията на възможностите е хипотетична предвид предлаганите на новите страни-членки *условия за присъединяване*.

Преговорите за присъединяване само условно могат да се нарекат такива. *Договорените условия за присъединяване на България не се различават съществено от тези за десетте страни, приети през май 2004 г., а именно:*

- 10-годишен период за достигане на 100% равнище на директните плащания при стартово от 25% през 2007 г.;
- референтен период за селскостопанската продукция 2000-2002 г.;
- възможност за прилагане на опростена система за директни помощи;
- засилване на фондовете за развитие на селските райони;
- възможност за допълване на по-ниските субсидии със средства от националните бюджети.

Надеждите, че България ще може да защити *40% стартово равнище на земеделските помощи*, се оказаха нереалистични. Проблемът е не толкова в обема на помощите, а във факта, че българското земеделие ще се окаже в още по-слаба позиция в сравнение с 10-те новоприети страни, и то за 10-годишен период. Още повече, че по-голяма част от тях са близко разположени и имат сходна структура на производството.

Силно редуцираният достъп до земеделските помощи е нарушение на принципа за справедлива конкуренция и ще компрометира за дълъг период конкурентоспособността на българските производители. Твърденията, че изплащането в пълен размер на директните помощи ще блокира необходимите структурни промени в сектора, са най-малкото неапробирани. Истината е, че то би имало големи и далеч отиващи последици за европейското земеделие, нещо, за което ЕС-15 не е готов. Без съмнение създаването на хомогенен вътрешен пазар с равни условия за всички производители ще създаде конкурентна среда и по-рационална алокация на ресурсите и в крайна сметка - по-високо благосъстояние, от което ще извлече полза голямото мнозинство европейски потребители. Освен това подобна стъпка би позволила по естествен начин да се направи огромна крачка към съвместими със запазването на околната среда производствени практики. Макар че позитивните последици са очевидни, трябва да се признае, че преминаването към такава политика изисква време за подготовка.

Приетият референтен период (2000 – 2002 г.), който фактически определя обема на помощите, е неблагоприятен за страната. На практика българските производители ще получават около 50% от помощите в ЕС-15

поради ниските обеми на селскостопанското производство през базовия период. Последниците могат да са блокиране на производството на ниско равнище за дълъг период. Все пак трябва да се признае, че по този въпрос Европейската комисия трудно би направила компромис. *България имаше всички основания да настоява за отчитане на условията през референтния (базов) период*, характеризиращи се с нищожна подкрепа и дори изземване на доход от селското стопанство, както и със свито потребление, предизвикали *намаление на обема на производството далеч под естествения му потенциал и историческо равнище*. Биха могли да се вземат предвид и тенденциите в консумацията, както и необходимостта от мерки за предотвратяване на превръщането на страната в нетен вносител на традиционно произведени у нас продукти.

България ще се възползва от възможността за въвеждане на *опростена система на директните субсидии*. За период от три години страната ще може да изплаща помощите на базата на ползваната земеделска земя, което ще намали административните разходи и е благоприятно за стопанствата в т.нар. необлагодетелствани райони. В същото време нямаме яснота по въпроса какво ще бъде поведението на производителите при тези обстоятелства. Може да се очаква, че някои от тях ще се пренасочат към екстензивните производства, т.е. част от сравнителните предимства на страната в зеленчукопроизводството и овощарството няма да се реализират.

Като компенсация за непълния размер на директните субсидии на новите страни-членки беше предложено и България прие *увеличение на фондовете за развитие на селските райони*, главно за реструктуриране на земеделския сектор. Трябва да се има предвид, че за разлика от директните субсидии тези помощи нямат безусловен характер – финансират се само одобрени проекти. Опитът - и не само нашият, показва, че обикновено заделените средства далеч не се усвояват. Освен това се изисква съфинансиране от страната-получател най-малко в размер на 20%. България с пълно основание можеше (все още може?) да постави въпроса за по-висок дял на финансиране по тези програми от ЕС. Пред страната *стои въпросът за най-рационалното структуриране на тези средства по отделни мерки* с цел постигане на максимален ефект. Поради слабия си бюджет *България едва ли ще може да се възползва* в някаква значима степен от твърде щедро предоставената възможност за допълване на директните субсидии със средства от националните бюджети.

*Краткият анализ позволява да се заключи, че България е получила общите условия за присъединяване, обявени от Европейската комисия.*¹

¹ Communication from the Commission. Information Note. Common Financial Framework 2004-2006 for the Accession Negotiation, 30.01.2002.

Споразумението не отчита условията за развитие на земеделието в периода след 1989 г. Европейската политика в тази област, поне засега, е насочена към запазване на статуквото, което е силно неблагоприятно за страната. Твърденията, че значителните помощи за земеделието са голям успех, е без реална основа. За България е много по-важно изравняването на условията за производство, т.е. на земеделските помощи и премахването или предоговарянето на квотите за производство и подкрепа, отколкото обема на субсидиите. Справедливостта изисква да се признае, че подобна позиция на този етап едва ли би била защитима. Но нейното отстояване след приемането ни в Съюза е безусловен приоритет.

Българската позиция относно развитието на ОСП

Такава позиция може да бъде заявена, тъй като страната вече има статут на наблюдател в Съвета на министрите на селското стопанство на държавите от ЕС. Нереалистично е да се очаква, че България сама ще може да повлияе в значителна степен при формирането на тази политика, но интересите ѝ изискват да даде приноса си за създаване на интегрирано европейско земеделие с равностойно положение на земеделските производители от отделните страни-членки.

На първо място, трябва да се подчертае, че България е заинтересувана от запазването на ОСП, т.е. от развитието на европейското земеделие в рамките на единна политика, създаваща общи условия за стопанска дейност в сектора. На практика това означава, че тази политика трябва да се финансира от бюджета на Съюза. Подкрепата на сектора чрез националните бюджети и допустимите сега изключения от прилагането на общите правила не трябва да водят до нарушаване на принципите на справедливата конкуренция.

На второ място, България е за ОСП за всички страни-членки, т.е. политика, която не създава вътрешни разделителни линии. Освен всичко друго това само по себе си е предпоставка за постигане на декларираните цели на тази политика - ефективно производство, хранителна сигурност, запазване на природните ресурси и т.н. Равният достъп до подкрепа на земеделието ще бъде от полза за европейските потребители, защото новата кооперация на производството ще създаде предпоставки за нарастване на благосъстоянието в Съюза.

На трето място, още по-голяма пречка пред развитието на конкурентен пазар представляват все по-строгите изисквания относно стандартизацията, сертификацията, фитосанитарните и ветеринарните характеристики на земеделските стоки. Българските производители трябва да изпълнят безусловно задълженията си към хранителната сигурност на европейските потребители. В същото време тези изисквания би трябвало да имат относително стабилен характер, а секторът да получи необходимата му подкрепа, за да се приспособи към нормативната уредба на ЕС.

На четвърто място, българските земеделски производители, както и огромното мнозинство от европейските потребители, са заинтересувани от създаването на условия за развитие на конкурентно селскостопанско производство. Това обаче е невъзможно без постепенно намаляване и премахване на съществуващите производствени квоти, както и на обвързването на подкрепата с ограничения върху ползването на земеделската земя и на увеличаването на селскостопанските животни. Освен че е несъвместима с формирането на конкурентен пазар, подобна политика би обрекла земеделието на България на застой поради ниското му изходно равнище. Отделно възниква тежкият проблем за администрирането на такава система в България с нейното силно раздробено земеделско производство.

Непосредствените ефекти от членството в ЕС

Анализът на въздействието на условията за членство, вкл. и чрез използването на икономико-математически модели, показва, че в периода до 2012 г. (докогато е приета финансова рамка на ОСП) селскостопанското производство няма да претърпи драматични промени (Иванова, с. 96).

Най-общо, очаква се ограничено положително влияние върху почти всички продукти, по-чувствително при зърнените култури, отколкото при животинската продукция. Прогнозите показват, че доходите на производителите ще се повишат значително (за Полша се очаква увеличение от 45% през 2009 в сравнение с 2002 г.). За разлика от първичното производство хранително-преработвателният сектор ще се окаже в сложна ситуация. Структурните и технологичните слабости и хигиенните и други изисквания вероятно ще направят значителна част от фирмите неконкурентоспособни.

В обобщение членството в ЕС няма да е манна небесна за българското земеделие. Но няма и да се сбъднат песимистичните прогнози на черногледците, както и на тези, които просто се страхуват или губят от промените.

Първи резултати от приложението на ОСП в новите страни-членки

Анализът на тези резултати върху земеделието на СЦИЕ може да бъде от особена полза за България.

На сегашния етап се смята, че влиянието е положително с известни резерви за Унгария. В същото време се забелязва неблагоприятна тенденция към задълбочаване на процеса на превръщане на СЦИЕ в износители на селскостопански суровини и вносители на преработени продукти с висока степен на добавена стойност – явление, характерно и за България. Необходимо е специално да се подчертае, че СЦИЕ успяват да поддържат сравнително конкурентоспособно производство на основата на

значителна подкрепа за земеделието от националните си бюджети – до 30 процентни пункта допълнително към 25% от равнището на т.нар. преки плащания (на хектар) в страните от ЕС-15, финансирано от бюджета на Общността. Тази възможност е открита и за България, тъй като е стандартно условие за присъединяване, но е трудно да бъде реализирана поради слабостта на бюджета. Простата сметка показва, че за 2007 г. за това ще са необходими около 500 млн. евро, което е близо 7% от бюджета на страната. По такъв начин, на пръв поглед неочаквано, но членството ни в ЕС ще подчертае неравностойното положение на българското земеделие по отношение на подкрепата за производството. До периода на присъединяването, както и през следващите 10 години, това положение ще се запази и, без да подценяваме другите фактори, ще бъде определящо за развитието на българското земеделие. Истината е, че страната ни разполага със значителен селскостопански потенциал, но реализацията му е в пряка зависимост от държавната подкрепа на производството.

Вече могат да се направят някои първи изводи относно влиянието върху поведението на производителите от приложението на т.нар. опростена система на директните плащания, която се прилага в 8 от новите членки (без Малта и Словения), както и за обосноваването на взетите решения в това отношение. Страните от ЕС-15 ще прилагат т.нар. единно плащане, определено на основата на дохода на стопанството през референтен период в миналото. СЦИЕ ще се възползват от възможността в продължение на тригодишен период да изплащат тези помощи на базата на хектар стопанисвана земя (с мотива, че тя е много по-лесна за администриране, както и че няма база за определянето им по стопанства). Очаква се положителен ефект от свободата на фермерите да произвеждат каквото решат в зависимост от пазарните сигнали. Рисковете са свързани не толкова с изоставяне на производството, колкото с преминаване към по-екстензивни производства, където делът на помощите е по-висок. Българското земеделие не се нуждае от подобно развитие, тъй като и в момента то произвежда на един хектар 25-30% от стойността на продукцията на същата площ в страните от ЕС. За интензивните производства – зеленчукопроизводство и овощарство, в които България има сравнителни предимства и които имат сравнително по-висок относителен дял в селскостопанската продукция на страната, тази организация на помощите е неблагоприятна.

По отношение на структурирането на подкрепата по II стълб прави впечатление, че Чехия и Словакия са предпочели силна подкрепа за селското си стопанство в т.нар. необлагодетелствани райони, докато Полша е поставила акцента върху реструктурирането на сектора и подкрепата на по-дребните, но пазарноориентирани ферми. За България въпросът е също актуален и познаването на опита на новоприетите страни е от съществено значение.

За промените в селското стопанство на новоприетите страни и техните селски райони е показателна динамиката на доходите на селскостопанските производители. Първите анализи подкрепят прогнозите, че всички производители ще спечелят, като в най-голяма степен това важи за фермерите от неблагоприятните за земеделие райони. Това е логично следствие от реформата на ОСП, която на практика стимулира по-екстензивните методи на производство. Прогнозите показват, че за 10-годишен период се очаква доходите на селскостопанските производители да се увеличат с около 40-45%.

Селскостопанската политика на България в средносрочен план

Предстоящото ни членство в ЕС означава, че главният фактор, който ще предопредели конкурентоспособността и изобщо жизнеността на българското селско стопанство, е успешното приложение на ОСП. Въпреки това сами по себе си договорените условия за членство и дори пълното прилагане на тази политика не могат да гарантират просперитета на нашето земеделие. Всяка подкрепа, независимо дали е от ЕС или от националния бюджет, има своя икономическа цена и ограничения. Още повече, че ОСП засяга преди всичко финансовите и пазарните аспекти на земеделската политика. Други важни въпроси и преди всичко структурните проблеми на селскостопанската политика си остават национални приоритети. Ето защо *решаващият фактор за развитието на българското селско стопанство е устойчивото повишаване на неговата производителност* главно на базата на структурно приспособяване. Това е цел, чието постигане изисква преориентиране на селскостопанската политика към постигане на резултати с трайно положително въздействие върху сектора. От тази гледна точка приоритетите на земеделската политика са:

- укрепване на правото на собственост като най-важна предпоставка за изграждане на устойчиви производствени единици, ефективно производство и за опазване на природните ресурси. Това е така, защото българското селско стопанство "изобилства" от ничия собственост, като в същото време е пределно ясно, че частният сектор носи икономическия растеж. Необходими са законови предпоставки за ускоряване разглеждането на залежалите съдебни дела за невъзстановено право на собственост и на незавършените доброволни делби, които създават несигурност в земеползването и блокират инвестициите. Следващата стъпка трябва да бъде създаването на кадастър и имотен регистър на земеделските земи, което ще подобри възможностите за разпореждане със собственост, а следователно ще стимулира развитието на пазара на земята и земеползването;

- рационалната експлоатация на земята като производствен фактор изисква уедряване на собствеността и ползването ѝ. Опитът на много страни показва, че централизираните, предимно административни средства за решаване на този проблем като комасация, държавни дружества за търговия със земя и др. са скъпи, бавни и със съмнителни резултати. Естественото решение е въвеждането на поземлен данък. Необходимо е да се подчертае, че това е ресурсен данък, чиято цел е не фискална, а да създаде условия за рационално използване на този най-важен производствен фактор в земеделието. От политическа гледна точка това е трудно решение, но то отговаря на обществения интерес;

- осигуряване на необходимите бюджетни средства за съфинансиране на мерките по линия на ОСП на ЕС, преди всичко на тези за реструктуриране на сектора;

- бюджетна подкрепа на инвестициите в т.нар. подобрения на земята (напояване, борба с ерозията и др.), водещи до трайно повишаване на плодородието;

- пренасочване на селскостопанските помощи към подкрепа на инвестициите в секторите със сравнителни предимства (пресни и преработени плодове и зеленчуци, етеричномаслени култури, продукти от овцевъдството);

- производство на висококачествени продукти, вкл. със защитена търговска марка и географски произход;

- укрепване на селскостопанската наука и разпространението на знанията.

Предстоящото членство на България в ЕС означава, че не може да изградим конкурентоспособно селско стопанство без пълноценно приложение на ОСП. От тази гледна точка усилията трябва да се съсредоточат в три главни области – изграждане на необходимия институционален и административен капацитет, усвояване на средствата за подкрепа на доходите и за пазарни регулации и оптимизиране на ефекта от усвояването на финансовия ресурс за развитие на селските райони.

Значителна част от средствата за подкрепа на селското стопанство по линия на ОСП на ЕС са насочени към повишаване на доходите на производителите. Плащанията по линия на ОСП за подкрепа на доходите на производителите са значителни и през следващите години ще се увеличават. Пълното усвояване на тези средства изисква изграждане на необходимия административен и институционален капацитет, както и прилагането на прозрачни процедури, чрез:

- опростяване на реда за регистрация на земеделските производители и служебна подготовка на документите за кандидатстване за субсидии;

- пълно хармонизиране на ветеринарното и фитосанитарното законодателство на страната с актовете на Съюза;
- изграждане на необходимия административен капацитет (Разплащателна агенция, Интегрирана система за администриране и контрол), вкл. прилагане на елементи и механизми на ОСП, както и на система за обществен контрол на тяхната дейност;
- създаване на млечен борд и лозарски кадастър;
- изграждане на система за регистрация и сертификация на земеделските храни;
- пълна регистрация на земеделските производители и укрепване на селскостопанската статистика.

Специално внимание трябва да се отдели на социалните проблеми на заетите в земеделието и жителите на селските райони. Развитието на последните изостава от това на урбанизираните райони, като през последните години разликата се задълбочава. Доходите са по-ниски, а безработицата по-висока. Възможностите за реализация на младите са ограничени. Голяма част от населението е изолирана от националния обществен процес. Качеството на живот отстъпва на това в градовете. Преобладаващата част от самонаетите в селското стопанство не се осигуряват. Всичко това изисква специални мерки, насочени към:

- повишаване на доходите от земеделска дейност чрез пълно усвояване на селскостопанските помощи по линия на ОСП на ЕС (120, 144 и 168 мил. евро съответно за 2007, 2008 и 2009 г., изплащани на база хектар обработваема земя);
- подобряване на икономическите условия в селското стопанство и подкрепа на доходите на производителите чрез пазарни интервенции и експортни субсидии в размер на 388 мил. евро за периода 2007-2009 г.;
- подкрепа на местното предприемачество, преди всичко чрез подобряване достъпа до информация, източници на финансиране и бизнес-контакти;
- промени в нормативната уредба, създаващи предпоставки за пенсионно и здравно осигуряване на заетите в земеделието, вкл. прилагане на програма за ранно пенсиониране на селскостопански производители;
- подкрепа на кооперирането на дребните производители от земеделието на базата на усвояване на средствата от европейските фондове за създаване на групи на производителите.

Земеделието е основа на стопанския живот в селските райони на България. Но както неговото развитие, така и повишаването на жизнения стандарт на селското население изискват разнообразяване на икономическите дейности и участието на местните общности в процеса на управление. От тази гледна точка е приоритет пълното усвояване на

договорените 733 мил. евро за периода 2007-2009 г. от Европейския фонд за развитие на селските райони, вкл. и чрез осигуряване на бюджетни средства за съфинансиране. Основните цели тук са:

- създаване на нови сфери на заетост и източници на доходи чрез разнообразяване на стопанските дейности (микро- и малки предприятия в обработващата промишленост и услугите, развитие на туризма и почивното дело, традиционни занаяти и т.н.) преди всичко чрез подобряване на условията за развитие на местното предприемачество;
- развитие на инженерната и социалната инфраструктура (водоснабдяване, канализация, пътища, отпадъци, образование, здравеопазване и др.) като предпоставки за повишаване качеството на живот;
- финансова подкрепа на селското стопанство в планинските райони на базата на стопанисваната площ (до 15 лв. на дка);
- подпомагане на дребни стопанства с пазарен потенциал за адаптирането им към условията на общия вътрешен пазар на ЕС чрез изплащане на целеви помощи за реализация на бизнес-план за петгодишен период (1200 евро годишно);
- децентрализация на функциите на управление и мерки за усилване на административния капацитет на местните органи на власт;
- ефективно използване на средствата за реструктуриране и модернизация на земеделските стопанства и преработвателни фирми;
- подкрепа на местни инициативи за развитие, основани на използването на уникални условия за стопанска дейност (17 млн. евро годишно за страната).

*

Главният извод от изследването е, че постигането на дългосрочната цел на българската селскостопанска политика – изграждането на продуктивно, устойчиво и жизнено селско стопанство, е напълно съвместима с членството на страната в ЕС. В средносрочен план това е реалистична цел при условие, че:

- структурната реформа в селското стопанство продължи в посока към утвърждаване на правото на собственост върху земеделските земи и изграждане на тази основа на устойчиви производствени единици;
- бюджетната подкрепа на инвестициите се концентрира в т.нар. подобрения на земята (напояване, борба с ерозията и др.), водещи до трайно повишаване на плодородието, както и за развитието на науката и разпространението на знанията;
- ОСП на ЕС се реформира в разумни срокове в посока към изравняване на условията за стопанска дейност за всички страни-членки;
- договорените средства за подкрепа на сектора се използват предимно за продължаване на структурните промени в българското селско стопанство.

Използвана литература:

Аграрен доклад. С., МЗГ, 2001, 2002, 2003.

Статистически годишник на Република България. С., НСИ, 2002.

Иванова, Н. Аграрната политика на България в периода на присъединяване на страната към ЕС. С., ИАИ.

Agricultural Situation in the Candidate Countries. Country Report on Bulgaria. European Commission, 2002, <http://www.seeurope.net/en>

Agricultural Outlook 2004-2013. FECD. Paris, 2004, <http://www.oecd.org/document>

Analysis of the Impact on Agricultural Markets and Incomes of EU Enlargement to the CEECs. European Commission, <http://europa.eu.int/com>

EU fundamentally reforms its farm policy to accomplish sustainable farming in Europe. EU Institutions Press Releases. Luxembourg, 2003, <http://europa.eu.int>

Fischler, F. EU Enlargement Challenges and Perspectives for the Polish Agricultural Sector. Brussels, 2003, <http://europa.eu.int>

Fischler, F. Challenges for European Agriculture. Brussels, 2003, <http://europa.eu.int>

Fischler, F. The CAP, the WTO and Enlargement: Looking beyond our Common Borders. Eton College, Keynes Society, 2003, <http://europa.eu.int>

New Trends in Rural Policymaking. OECD, Paris, 1988.

The Rural Non-Farm Economy: Report on Presentations and Discussions at the World Bank, www.wbrd.com

Towards Sustainable Farming, European Commission, <http://europa.eu.int/>

Towards a Common Agricultural and Rural Policy for Europe, EU Commission Report, <http://europa.eu.int/comm>

World Agriculture – toward 2015/2030. FAO. Report, 2004, <http://www.fao.org/docrep>

16.III.2005 г.